

ВІДГУК

офіційного опонента

на кандидатську дисертацію Петрик Оксани Володимирівни
«Довіра у структурі соціального інтелекту журналістів»,
подану на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук
зі спеціальності 19.00.01 – загальна психологія, історія психології

Дисертаційне дослідження Петрик Оксани Володимирівни висвітлює актуальні тенденції розвитку сучасної психологічної науки та практики. Воно присвячене комплексному теоретико-емпіричному дослідженню соціального інтелекту журналістів з позицій системної детермінації та ретроспективного дослідження зарубіжних та вітчизняних наукових джерел. Саме від журналістів, метою професійної діяльності яких є неупереджене і об'єктивне висвітлення фактів і подій, залежить формування довіри в українському суспільстві загалом. Водночас довіра як модус ставлення людини до себе, до інших та до світу тісно пов'язана з міжособовим, соціальним, інституціональним рівнями функціонування особистості та забезпечує життєздатність соціальної організації як такої. Відтак відзначаємо ретельність і глибину проведеного авторкою теоретико-методологічного аналізу дослідження актуальної проблеми формування та розвитку соціальних здібностей журналістів як суб'єктів професійної діяльності.

Робота дисертантки характеризується чіткою структурованістю, логічністю і послідовністю викладу матеріалу, аргументованістю зроблених висновків і методологічною обґрунтованістю. Поставлені дослідницькі завдання логічно узгоджуються з метою дослідження, відповідають предмету, а хід їх вирішення розкритий у тексті роботи. Авторка чітко визначила наукову новизну, теоретичне та практичне значення дослідження.

Основний зміст дисертаційної роботи свідчить про широку ерудованість здобувачки, її здатність до системного охоплення різних психологічних аспектів дослідження психології особистості журналістів, яка коригується специфікою професійної діяльності, і позначається на особливостях функціонування пізнавальної, мотиваційної й емоційної сфер. Важливим інтегральним показником сукупної дії цих сфер стосовно вимог до працівників

засобів масової інформації є соціальний інтелект, що визначає ефективну міжособову взаємодію журналістів у професійному колі з цільовою аудиторією та зі світом загалом.

У першому розділі «Теоретико-методологічні засади дослідження довіри у структурі соціального інтелекту журналістів» досліджено особистість журналіста як суб'єкта професійної діяльності та визначено провідну роль довіри на етапі ухвалення рішень у ситуаціях невизначеності, підвищеного ризику й дефіциту часу, означено сучасні напрями дослідження соціального інтелекту як здібності міжособової взаємодії та довіри як особистісного, соціального й інституціонального утворення в її структурі.

Заслуговує на схвалення уважне ставлення дисертанткою до поняттєво-термінологічного апарату дослідження. У дисертації розкрито зміст понять «соціальний інтелект», «довіра», «соціальні здібності», «соціальне мислення», «соціальна пам'ять», «соціальна уява», «соціальна перцепція». Охарактеризовано сучасні теорії, у яких представлені різні факторні структури соціального інтелекту: оцінка перспективи, розуміння людей, знання соціальних правил, здатність спілкуватися з людьми, соціальна пристосовуваність, розуміння людей, прогнозування їхньої поведінки й ефективна адаптація у міжособовій взаємодії, гармонійний контакт з іншими людьми; володіння комплексом соціальних методів для вирішення соціальних задач, знання соціальних проблем, чутливість до соціальних стимулів.

Результати теоретичного аналізу різних підходів до дослідження довіри у структурі соціального інтелекту дали змогу Оксані Володимирівні виокремити її основні тлумачення: довіра, безпосередньо пов'язана з очікуванням, переконанням, волевиявленням або установкою; довіра як ставлення до різних об'єктів: індивідів, груп, організацій, соціальних інститутів; довіра у діяльнісному вимірі як прояв конкретної дії чи поведінки; довіра як причинно-наслідковий процес; передбачення і прогнозування позитивних дій контрагента суб'єктом довіри; довіра як ухвалення рішення у ситуаціях невизначеності та ризику. Запропоновані визначення набувають неабиякої ваги для особистості журналіста як суб'єкта професійної діяльності, адже вимоги журналістської

професії часто передбачають ухвалення швидких рішень у різних соціальних ситуаціях, невизначених і ризикованих.

Звертають на себе увагу результати теоретичного аналізу, які дали змогу визначити особливості функціонування довіри на різних етапах професійної діяльності: покладання особистісних, професійних і зовнішніх цілей; прогнозування; ухвалення рішення; планування; корекція. Було з'ясовано, що довіра відіграє провідну роль у процесах цілепокладання, прогнозування на рівні уявної антиципації, покрокової реалізації та корекції.

Узагальнюючи різні підходи, соціальний інтелект журналістів у своїй роботі дисертантка визначає як здібність до прогнозування міжособистісних ситуацій, інтерпретації інформації і поведінки, готовність до соціальної взаємодії та прийняття рішень.

У другому розділі «Методологічні засади та програма емпірично-діагностичного вивчення довіри у структурі соціального інтелекту журналістів» авторка представила теоретичну модель довіри у структурі соціального інтелекту журналістів та результати емпіричного дослідження.

Цікавими є наведені у розділі найсуттєвіші властивості соціального інтелекту, які відтворюються у теоретичній моделі та представлені соціально-пізнавальними процесами – однойменними перцепцією, мисленням, уявою, пам'яттю. Всі ці процеси зіставляються з особистістю журналіста як суб'єкта професійної діяльності в контексті її етапів: цілепокладання, прогнозування, прийняття рішень, корекції.

Визначення особливостей функціонування різних видів довіри у структурі соціального інтелекту журналістів дає змогу говорити про коректність теоретичних припущень та вибору фокусу дисертаційного дослідження. Базова довіра до світу зумовлює переживання професійної безпеки, неперервності і «стабільної мінливості» світу, в якому можна професійно розвиватися; базова довіра до себе сприяє професійному самозбереженню і професійній автономії; ситуативна довіра до світу забезпечує короткочасний контакт зі світом для задоволення поточних професійних потреб; ситуативна довіра до себе гарантує самопідтримку, самоприйняття і

незалежну поведінку в проблемних професійних ситуаціях; базова довіра до інших сприяє збереженню стійких позитивних взаємин з колегами в процесі професійної взаємодії; ситуативна довіра до інших забезпечує оптимальну конструктивну взаємодію при розв'язанні конкретної професійної задачі. Порушення різних видів довіри є тригером деструктивних способів професійного самоствердження і саморозвитку.

Встановлено важливі емпіричні факти і залежності: значущий негативний кореляційний зв'язок між соціальним інтелектом та аксіомою соціального цинізму; позитивні – між соціальним інтелектом та аксіомами релігійності, контролю долі, винагороди за зусилля.

У третьому розділі роботи «Емпіричні референти довіри та її розвитку у структурі соціального інтелекту журналістів» представлено результати аналізу факторної структури низького, середнього і високого рівнів соціального інтелекту журналістів з виокремленням факторних навантажень різних видів довіри, а також запропоновано програму розвитку соціального інтелекту журналістів, розроблену на основі теоретико-емпіричного дослідження.

Результати аналізу факторної структури низького рівня соціального інтелекту свідчать про відсутність усіх видів довіри, що гальмує розвиток соціального інтелекту. Факторна структура середнього рівня містить різні види довіри з незвичними факторними навантаженнями, серед яких переважає довіра до інших. Це підтверджує попередні дані дисертантки про те, що середній рівень соціального інтелекту досліджуваних забезпечується особистісною довірою як довірою до інших, а не соціальною чи інституціональною довірою. Факторна структура високого рівня соціального інтелекту представлена п'ятьма факторами: «Креативність», «Адаптивність», «Комунікабельність», «Соціальна активність», «Відкритість». Усі ці фактори поєднуються зі значними навантаженнями показників довіри, серед яких переважає довіра до інших.

Керуючись принципами організації та проведення соціально-психологічного тренінгу, а також враховуючи результати теоретико-емпіричного дослідження, авторка розробила тренінг, спрямований на розвиток соціального інтелекту журналістів як суб'єктів професійної діяльності з

урахуванням різних видів довіри. Програмою тренінгу передбачено стимулювання його учасників до комунікабельної, креативної поведінки у рамках соціальної роботи на основі соціальної довіри, розвиток позитивної мотивації для професійної діяльності у мікро- та макросоціальних середовищах; на основі інституціональної довіри розвиток самореалізації особистості журналістів у контексті діяльності урядових і громадських організацій.

Апробація соціально-психологічного тренінгу з розвитку соціального інтелекту журналістів як суб'єктів професійної діяльності дала змогу О.В.Петрик робити висновки про те, що теоретико-емпіричне осмислення проблеми довіри як стрижневого компонента структури соціального інтелекту є вагомим чинником професійної діяльності журналістів загалом. Зазначені дисертанткою результати повторного діагностичного зрізу свідчать про те, що впроваджений соціально-психологічний тренінг позитивно вплинув на розвиток соціального інтелекту журналістів як суб'єктів професійної діяльності.

Втім, високий науковий рівень рецензованої дисертаційної роботи не позбавляє її певних неточностей, на які я хочу звернути увагу.

1. У контексті розглянутих у дисертації проблем, пов'язаних із роллю довіри в структурі соціального інтелекту журналістів, корисно було б з'ясувати значення критичності мислення, що, як нам видається, виступає рефлексивним запобіжником для прояву безмежної (необґрунтованої) довіри. У зв'язку з упущенням цього важливого нюансу, мабуть, не випадковим є ігнорування контрольного-оцінного компоненту структури професійної діяльності (див. рис. 2.1. на с. 71 дисертації і рис. 1 на с. 8 автореферату). Інсталяція блоку «корекція» не досить адекватно відображає вищезгаданий компонент. І хоча надалі в тексті (див., зокрема, «Висновки», пункти 1 і 4) йдеться про контроль замість або разом із корекцією, це не може нівелювати необхідність окремого розгляду цих складників структури діяльності. Ймовірно, замість однієї з характеристик когнітивної сфери – теоретичність мислення (див. табл. 1.1 на с. 54 дисертації) – варто говорити про його критичність (рефлексивність)? Тим

паче, що дихотомія «теоретичне – практичне мислення» радше відноситься до класифікації видів мислення, а не його атрибутивних ознак.

2. Здійснюючи інвентаризацію застосованих у дослідженні психодіагностичних методик, зокрема англомовних, Оксана Володимирівна не називає авторів їх адаптованих версій. Це породжує непорозуміння, які потребують свого пояснення. Так, на с. 99 при огляді методики SAS вона стверджує, що та містить 126 тверджень, які репрезентують 5 факторів: соціальний цинізм, духовність, винагороду за зусилля, соціальну складність і контроль долі. Однак за твердженням М. Бонда і К. Леунга цей варіант методики має обмежену надійність, оскільки останні 2 фактори не відтворюються у всіх країнах. Тому для уникнення відзначених загроз надійності дисертантці варто було брати за основу вдосконалений варіант методики – SAS II. У ньому фактор «контроль долі» (fate control) був поділений на 2 складові: fate determinism і fate alterability. Крім того, автори адаптованих версій іноді виявляли нові фактори, притаманні респондентам зі своєї країни або обґрунтовували невідповідність деяких первинних (наприклад, у Росії й Німеччині). Таким чином, виникає слушне запитання: дисертанткою було застосовано застарілий варіант методики, який адаптований до української вибірки, чи його перекладена українською мовою версія без проведення процедури адаптації? Останнє, з огляду на специфіку транзитивних соціокультурних процесів в Україні, ще більше підриває довіру до результатів застосування зазначеної методики.

3. У дисертаційній праці вкрай мало посилань на новітні дослідження, виконані в контексті заявленої теми, наприклад, А.А. Найдьонової (медіапсихологія), О.М. Петрунько (медіасоціалізація), В.Ю. Кравченко (довіра) тощо.

Основні результати дослідження належним чином апробовано й відображено в достатній кількості наукових публікацій, з яких 6 статей – у фахових виданнях з психології, включених до переліку МОН України, 1 статтю опубліковано в зарубіжному періодичному виданні. Зміст автореферату адекватно відображає текст дисертації.

Проведений аналіз дисертаційної праці «Довіра у структурі соціального інтелекту журналістів» вказує на безсумнівну перевагу позитивних моментів над дискусійними. Усе викладене вище дає підстави для висновку про те, робота Петрик Оксани Володимирівни відповідає всім вимогам п. 11, п. 12 та п. 13 «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 року № 567 зі змінами, внесеними згідно з Постановами КМУ № 656 від 19.08.2015 та № 1159 від 30.12.2015, які висуваються до кандидатських дисертацій, а її авторка заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата психологічних наук зі спеціальності 19.00.01 – загальна психологія, історія психології.

Кандидат психологічних наук,
доцент кафедри психології
Львівського державного університету
внутрішніх справ

Карпенко Є. В.

